

AZ
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI
SZERKESZTI: RÉDEY TIVADAR

XII.

MAGYAR NYELVŰ
FILOZÓFIAI KÉZIRATOK
A SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

JOÓ TIBOR

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ.
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai

című sorozatban eddig megjelent:

- I. **Hoffmann Edith:** A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratai.
- II. **Gárdonyi Albert:** Régi pesti könyvkereskedők.
- III. **Goriupp Alisz:** A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884—1934.
- IV. **Iványi Béla:** Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. 1331—1600.
- V. **Hubay Ilona:** Missalia Hungarica. Régi magyar misekönyvek.
- VI. **Trócsányi Zoltán:** A XVIII. század magyar nyomtatványainak meghatározása.
- VII. **Szarvasi Margit:** Magánkönyvtárak a XVIII. században.
- VIII. **Kniezsa István:** Cirilbetűs szláv szövegek nemzetközi tudományos átírása.
- IX. **Makkai László—M. Horváth Magda:** A magyar könyvgyűjtő kézikönyve.
- X. **Zolnai Klára:** Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini. Mátyás király könyvtárának irodalma. (Előké-születben.)
- XI. **Varjas Béla:** Balassa Bálint istenes énekeinek első kiadása.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAI

SZERKESZTI

RÉDEY TIVADAR

XII.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

1945

MAGYAR NYELVŰ
FILOZÓFIAI KÉZÍRATOK
A SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

JOÓ TIBOR

OSZK

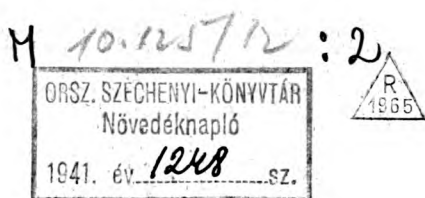
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ.
SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

Különlenyomat
az „Athenaeum” 1940. évfolyamának 4. füzetéből.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Felelős, kiadó : Joó Tibor.

A magyar tudomány régi tartozása a hazai filozófia történelmének megírása. Erdélyi János közel száz esztendő műve óta nincsen összefoglaló feldolgozás. De nem is lehetne, mert a szintézist szükségképen megelőző részletkutatások is igen gyéren akadnak. Még nagyobb hiányát érezzük a magyarországi filozófiai irodalom egyszerű számbavételének, hogy legalább külsőre áttekinthessük tudományunk hazai multját. Pedig az a néhány pillantás is, amelyet a magyar filozófiatörténelem úttörői vetettek a homályos századokba, arról győz meg bennünket, hogy ha nem is volt igazi nagy, önálló, rendszeralkotó bölcselelnk az utolsó időkig, a filozófia sohasem volt idegen ezen a tájon, általános európai áramkörébe a magyar elme is mindig bekapcsolódott. Még azt sem mondhatjuk, hogy mindig elmaradva, megkésve követte az egyetemes áramlatokat, sőt nem egyszer az elsők közt voltak magyar bölcselelnk, akik felismerték az új felfedezések jelentőségét, voltak esetek, amikor azoknak külföldön is jelentékeny zászlóvivő harcosai lettek. Így megdől az a régi babona, hogy a filozófiai magatartás a magyar szellemtől idegen.* S ebben a vonatkozásban nemcsak arról van szó, hogy mindig voltak magyar férfiak, akik a lét nagy elméleti kérdéseire irányították kutató szemüket, ahelyett, hogy — amint a babona tartja — magyar emberhez illően csak az élet gyakorlati dolgaiban forgolódtak volna, hanem arról is, hogy a bölcelet iránti érdeklődés széles körben élt a művelt rétegekben, sőt voltak időszakok, amikor — hogy azt mondjuk — divatban volt a filozófia.

Az itt bemutatandó anyag jelentősége főként abban rejlik, hogy a magyar filozófiai közvélemény körére és irányaira nézve ad felvilágosítást. Bizonyos, hogy valami eddig ismeretlen kiváló magyar bölcselet nem fogunk felfedezni e kéziratok lapjain. Az anyag legnagyobb részben azt mutatja, mi érdekelte a magyar közvéleményt a filozófia kérdései közül s mennyire. S mutatja azt is, kik voltak ezek a szó lognemesebb értelmében vett műkedvelők. Ma a közvélemény tükre a sajtó és az olcsó irodalom. Arra az időre nézve, amikor mindez nem volt, a kiadatlan, sőt kiadásra nem is szánt kéziratok adnak felvilágosítást. Ha egy vaskos köteg kerül a kezünkbe a mult század elejéről, amelybe valaki éveken, évtizedeken keresztül bejegyeztetett olvasmányáiból vett részleteket, idegen nyelvű művek fordításával próbálko-

* Ezzel a kérdéssel foglalkoztam a Magyar Szemle XXV. kötetében, 1935-ben, Magyarország és filozófia címen.

zott lapjain, esetleg a maga gondolatait is belerovogatta, e magábanvéve semmi újat nem nyújtó lapok elárulják nekünk, milyen lélek volt az a régi magyar úriember vidéki kúriájában, az a pap vagy tanár kisvárosi otthonában, miket olvasott, mikre gondolt, miken töprengett csendes éjszakáin. S ekkor elámulunk e valódi belső kultúra szélességén és mélységén. E gyűjtemény összeállítója gyakran pirulva eszmélt az akkori és mai hasonló társadalmi rétegek közti különbségre. Ezekből a rejtve maradt kéziratokból tudjuk meg, hogyan virulhatott ki a mult század első felének nagy magyar renaissance-a. Ez a társadalmi alapzat kellett hozzá.

E jegyzék csak a magyar nyelvű kéziratokat foglalja össze az ország legnagyobb gyűjteményéből. Böven vannak azonban latin és kis számban német nyelvű filozófiai kéziratok is. Természetesen ezek összeállítása is érdemes feladat. Mindamellett jelentőségük nem vetekszik a magyar nyelvű kéziratokéval. Nem csupán, sőt talán nem is elsősorban a nyelvi nacionalizmus érzelmi szempontja miatt. Hanem azért, mert a latin kéziratok legnagyobb részben iskolai dolgozatok, doktori értekezések, részben külföldi iskolát járt magyarok onnan hozott iratai, s noha így élénk fényt vetnek szerzőjük műveltségének forrásaira, szellemi nevelődésük tényezőire, mégis van valami hivatalos jellegük, s nélkülözik éppen azt az eredetiséget és egyéni belső ösztönzést, ami a magyar nyelvű anyagot jellegzetessé és jelentőssé teszi. Inkább a hazai iskolázás történelmének adatai azok, mint a filozófiai gondolkodásnak, noha — ismételjük — ebben a vonatkozásban is megvan a jelentőségük. Kíváncsinos volna természetesen az is, hogy más fővárosi könyvtárak és a vidéki kéziratgyűjtemények filozófiai anyaga is mielőbb feldolgozásra kerüljön. Végül megemlítem itt azt is, hogy az Országos Széchenyi Könyvtár pedagógiai és iskolatörténelmi vonatkozású kéziratait is összeállítottam hasonló jegyzékben; remélem, az is mihamar napvilágot láthat.

Az itt bemutatott anyag általános formai jellemzéseként a következőket lehet mondani. Keletkezésük ideje túlnyomórésztben a XIX. század első fele. Elég sok származik a XVIII. század végéről, mindössze kettő e század elejéről, egy pedig a XVII. századból. Kisebb részben nyomtatásban is megjelent művek kéziratai, ezek közt a legtöbb felvilágosítást ad a végleges és közzétett szöveg kialakulására törlések, javítások formájában. Néhány — még pedig jelentékeny szerzőktől — szövegváltozat is akad. A kéziratok legnagyobb részben azonban kiadatlanok; egynéhány — szerzője személye miatt — igen becses közöttük. A fordítások az eredeti szövegekkel szemben kisebbségben vannak. Az összesen százhatvanhat cím majdnem ugyanannyi kézirat; pár cím azonban ismételődik, mert tartalma miatt két csoportban is meg kellett említeni. A kéziratok tárgya szerint a következőképpen oszlanak meg. Általános, bevezető jellegű, alapfilozófiai, metafizikai és logikai mű

— ezt egybe kellett venni, mert a legtöbb kézirat együtt tárgyalja ezeket a kérdéseket —, van 28, etikai 19, esztétikai 16, kultúrfilozófiai — vallás-, társadalom-, jog-, állam-, nyelvfilozófia együtt — 48, antropológiai és lélektani 13, életbölcseleti 31, végül filozófiatörténelmi 11. Amint látjuk, ezeket az elméket leginkább az emberi kultúra bölcselete foglalkoztatta, s elsősorban a társadalom, állam, nemzet kérdései. Mint ahogy ma is, a múlt század elején is ezek voltak az emberiség nagy kérdései. Az érdeklődés másik főtárgya természetesen az életbölcselet. Hogy az első csoport nagyobb számot mutat, annak szélesre vett köre az oka. Az etika, esztétika és a lélektan — belefoglalva a filozófiai antropológiát is — közel egyenlő számmal szerepel. Leghátul a filozófiatörténelem áll.

Ha a címeken végighaladunk, először *Ertsei Dániel*nek, a filozófia e derék debreceni tanárának a munkáján akad meg a szemünk. Az első magyar nyelvű összefoglaló művek közé tartozik 1813-ban megjelent „*Philosophia*” című könyve. Ennek korábbi változata, eltérő szövege ez a kézirat, amelyet egyik diákja írt le előadásainak alapszövegéről. Ilyen iskolatörténelmi szempontból is fontos „*Kollegienheft*” még sok akad a jegyzékben. A következő kézirat egy alighanem székelyföldi fordítás *Helvetius*nak, a felvilágosodás nagyhatású képviselőjének — aki Bessenyeinek is mestere volt — „*Système de la nature*”-jéből. A fordítás időpontja mutatja, hogy hatása mily soká élt és milyen messze terjedt: a munka ugyanis 1816-ból származik. Egy ismeretlen szerzőtől származó magyar nyelvű „*Système de la Nature*”-re is bukkanunk ebből az időből. Ismeretlen kézből van itt még két érdekes kézirat. Az egyik már 1799-ben Kanttal foglalkozik, mégpedig „*A Tiszta Értelme Kritikája*” címen, a másik szintén, „az újabb *Philosophia* szerint”, de érdekes önálósággal gondolja át „Az Embernek és a Természeti Mindenségnek Életét” 1798-ban. A következő század elején pedig *Mariay Albert* fordít le egy dolgozatot „*A Metafizika Lehetőségéről*”; ennek eredetijét nem tudtuk egyelőre megállapítani. Legfőbb nevezetessége, hogy magyar filozófiai műszótár csatlakozik hozzá. Ugyanebben az időben *K. J.* is azt a kérdést veti fel egy cikkben, „Hogyan lehetne a *φίλοσοφία* szó helyébe tökéletesebb magyar remek kifejezést állítani?” Mindezek kiadatlan kéziratok, ugyanilyenek *Komjáthy Jenő*nek, a költőnek mindeképpen jelentős filozófiai töredékei. Majd *Lengyel József* debreceni professzor már 1799-től Kant szellemében tartott előadásainak jegyzetei következnek; ezekről a Magyar Könyvszemle 1939. évi kötetében már beszámoltam. Aztán az elég nagyszámú *Lucretius*-fordítások három darabjával találkozunk e gyűjteményben is. Ügylátszik, hogy különösen a XIX. század közepén szívesen fordították e klasszikus természetbölcslőt, pedig ő már a felvilágosodás korának is mestere volt, de akkor eredetiben őrizgette a művelt férfi zeebkiadásainak valamelyik csinos példányát s nem gondolt átültetésére. Ezután egy alapfilozófiai

mű következik 1813-ból, amelynek adatai szerzőként *Márton Istvánra*, a pápai református főiskola nagy professzorára, a magyar kantianizmus úttörőjére utalnak. Egy másik pápai tanár, *Tartzy Lajos*, Hegel „nézete szerint“ készített iskolai „vezérfonala“ is itt van 1833—34-ből. Mind kiadatlan, mint ahogy kiadatlan az első csoport legkedvesebb kéziratkötege is, *Virág Benedek* filozófiai jegyzetei. Említsük még meg *Peretsenyi Nagy László* 1810-beli kéziratát, amely a tudományoknak elmélyedő és szisztematikus elmére valló rendszerét állítja össze és *Pavlik János*nak tanulók számára összeállított jegyzeteit; tőle az életbölcseleti csoportban is találunk kéziratokat. Ez a nyitramegyei nyugalmazott katonatiszt, „hadi férj“, mint magát nevezi, egyik legkedvesebb figurája kéziratárunknak. Nagy szorgalommal nagy tömegben gyártotta a XVIII. és XIX. század fordulóján a „nevendékek“ különböző „Tudomány-tárait“, „Világi írók írmányiból“ fordította, „öltötte“ magyarrá a „Betsletesek Korányát“ s hasonló épületes iratokat. A kor és a táj jellegzetes figurája volt.

Az etikai csoport *Epictetos* két kivonatával kezdődik, — egyik röviden Picietus-nak írja. Mindkettő kiadatlan. Az egyik 1784-ből, ismeretlen fordítótól való, a másik anyagunk egyik érdekessége: legrégibb filozófiai kéziratunk, a XVII. századból, mégpedig abban is korai időre vall ortografája. Szerzője *Thordai János*. Szinnyei említ egy ilyen nevű kolozsvári lelkészt és tanítót 1636-ból. Van egy terjedelmes etikátörténelmünk is a XVIII. század végéről, Majd *Kiss István* nevezetes rodostói magyar filozófiáját találjuk, amelyet Kornis Gyula mutatott be a Rákóczi-emlékkönyvben 1934-ben. Érdekes kis dolgozat *Kovács Sámuelé* „A Virtus és Tudomány öszveköttetéséről“, 1814-ből. Nevezetes darab *Kállay János* nagyterjedelmű fordítása, a felvilágosodás népszerű moralistájának, a több magyar, így Kazinczy által is fordított *Marmontel* egyik regényéből. Említésreméltó azért, mert eredetije, a „Belisaire“, 1766-ban jelent meg, a fordítás pedig már két év múlva kezdett készülni. Itt van az Ertsei mellett másik jeles debreceni professzor, *Sárvári Pál* 1802-ben kiadott „Moralis Philosophia“-jának kézírata. Másik érdekes etikai mű *Szabó József* 1824. évi kantianus szellemű dolgozata. Említsük meg még a múlt század közepének buzgó tankönyvíróját, *Sasku Károlyt*, aki ebben a csoportban is szerepel.

Az esztétikai kéziratok elején *Arany János* „Széptani jegyzetei“ állanak *Egressy Akos* másolatában. Ugyanő *Csiky Gergely* „Drámai lélektan“ át is lemásolta. Ez kiadatlan, míg Arany jegyzeteit *Papp Károly* bocsátotta közre 1934-ben az Arany János emlékkönyvben. Jegyzetmásolatokkal szerepel ebben és a többi csoportban is *Brassay Sámuel*, 1845. évi tanítványa, *Bedőházy József* tollából. Ennek a kolozsvári kollegistának diáriuma igen érdekes. Nem érdektelen három ismeretlen szerzőtől származó irat a XIX. század első évtizedéből. Tanulságos az esztétika jeles művelőjének, *Jánosi Bélának* egy gyűj-

teménye, amely különböző hírlapokból és folyóiratokból kimásolt cikkeket tartalmaz. Legbecsesebb kéziratunk azonban *Madách Imrén*ek egy 1843-ból való „Művészeti értekezés“-e, amely még nem látott napvilágot. Itt van Madách Kisfaludy Társasági székhelyi előadásai. Végül megemlíthetjük *Szász Károly* marosvásárhelyi iskolai előadásainak egy 1853-ból való jegyzetét is.

A kultúrfilozófiai csoport egyik érdekes kézírata a XIX. század elejének magyar történetfilozófusától, *Balogh Páltól* származik s kiadatlan. *Bessenyei György* három kézírata becses emlékeink, köztük egy kiadatlan: „Beszéd az országnak tárgyáról“, a másik kettő a „Teriménés“ kézíratai. *Eötvös József bárónak* három kiadott kéziratát őrizzük s egy köteg állam-, társadalom-, történetbölcseleti töredékét, amely még átvizsgálatlan. *Horváth Mihálynak* is van egy kiadatlan dolgozata „A tizenkilencedik század jelleme“ címen, 1868-ból. A rendkívül érdekes tanulmány az „Új Korszak“ címen indult folyóirat számára készült, de az megszűnt, mielőtt Horváth cikke napvilágot látott volna. A nagyhatású XVIII. századi politikai írónak, *Heinecciusnak* egy késői, 1829. évi fordítása következik, majd egy ismeretlen és egykorú vitacikke *Beccaridval*, a halálbüntetés XVIII. századvégi olasz ellenzőjével. Több természetjogi munka között feltűnik néhány, a nacionalizmus kérdéseivel foglalkozó századeleji dolgozat, amelyek érdekes forrásokul szolgálhatnak. Egyik „A nemzetesedés káros vagy hasznossága felől az országló székre nézve“ értekezik, a másik címe: „Az okosság és religio szerint néhány futó gondolatok a patriotizmusról“, a harmadik *Széchenyi „Hitel“-jével* foglalkozik. Nagyon tanulságos a felvilágosodás hatásának tartósságára nézve *K. P. diáriuma*, amelyben az 1841. évszámot olvashatni. Ezek fordítások, kivonatok, eredeti jegyzetek „Szabadalmabeli gondolatok“ címen, megjegyezve, hogy „összeszerkesztette a maga és fiai számára egy magyar hazafi“. *Kállay Ferenc* egy kiadatlan nagy műve a parlamentarizmus kérdését tárgyalja 1833-ból. Kállay akadémiai tag volt, sokat írt, főként történelmi kérdésekről, de társadalombölcseletről is. Ez nyilván egyik főműve. A kormányformákról ír két műkedvelő, *Karácsondy András* és *Petravich Ignác* a század első évtizedeiben. Kiemelkedő darab egy kiadatlan *Kazinczy-kézirat*, 1793-ból. Idegen kéz ezt írta rá: A Montesquieu által írtt, és Kazinczy Ferenc által magyarra fordítottatott Törvények Lelke nevű könyvre való Bèvezetés. Töredék, csak bevezetés és három „rész“; úgy látszik, abbahagyta. A büntető hatalom eredetéről értekezik Montesquieu nyomán, amint maga vallja, de a szöveg több filológiai problémát ad fel, amelyekre itt nem térhetünk rá. A kézirat a Széchenyi alapkönyvtárból származik és úgy látszik, egy szétbontott kolligátum darabja. Fontos kézirat az a hatalmas köteg, amely *Zarka Károly* tollából *Martini „Positiones de jure civitatis“* ának fordítását tartalmazza. Sajnos, csak az első rész van meg. 1793—1803 közt készült. Martini

a bécsi egyetem természetjogi tanára volt, sokak szerint ő tanította II. Józsefet is, ezt azonban Mályusz Elemér a Domanovszky-émlék-könyvben (1937) nyomós érvekkel cáfolja. Martininek azonban egyébként is nagy hatása volt. Ez a műve 1773-ban jelent meg Bécsben, 1795-ben némi változtatásokkal Budán is. A fordítás azonban a bécsi kiadás után készült. Zarka Károlyról nem tudtunk részletesebb utánjárás nélkül semmit megtudni, pedig lehet, hogy kiléte felfedné ennek a hatalmas fordítási munkának célját, eredetét, rendeltetését is. Ilyen történelmi kérdést tisztáz *Reviczky József* két kézírata. *Reviczky* 1794—1805 közt a budai egyetem politikai tanára volt s 1802-ben királyi utasítást kapott egy tankönyv írására az állampolgári nevelés ápolása céljából. Eddig úgy tudtuk, hogy katedrájától megvált anélkül, hogy a királyi megbízásnak eleget tett volna. (Szinyei XI. 906 sk. II.) Most két fogalmazásban is előttünk áll a kérdéses mű. *Pauler Tivadar* 1849—50. tanévi jogbölcseleti előadásait örököltette meg két tanítványának jegyzete. Sajnos, csak a második könyv van meg. Diákok kezétől származik *Pataki Fésüs János* 1626-ban Bártfán megjelent királytükrenek sajtáságos módon másfélszáz év múlva, 1780-ban készült másolata. Ellenben pár év híján egykorú *Th. Paine* nyghatású vallásfilozófiai művének, az 1794-ben megjelent „The age of reason“-nek kivonata. Itt találjuk meg a híres debreceni prédikátornak, *Szikszai Györgynek* egy vallásfilozófiai művét, amely 1799-ben meg is jelent; gyűjteményünk darabjai továbbá *Szemere Pálnak* egy nyelvfizológiai és *Vasvári Pálnak* két történetbölcseleti kézírata. Ezek mind kiadatlanok.

A következő csoportból három művet emelhetünk ki. Az első *Gall* alapvető frenológiai művének (1822) 1839-ben készült, önálló fejtegetésekkel kísért kivonata *Sárközy Istvántól*, a második egy 1802-ben Pápán keletkezett empirikus lélektan, a harmadik *Kis Jánosnak* néhány lélektani megfigyelése az olvasásról és emlékezetről.

Az életbölcseleti kéziratok élén *Bessenyei* áll. „A bihari remete“ sajátkezű kéziratát, két egykorú másolatát, s „A természet világa“-nak két sajátkezű fogalmazását találjuk. Itt van *Virág Benedek* Cicero-jának kézírata is, amely „Az Udós Kátó vagy M. T. Cicerónak Beszélése az öregségről“ címen 1803-ban jelent meg. Két kéziratköteg *Eötvös* aforizmáit tartalmazza. Átvizsgálásra várnak. *Fessler* „Marc Aurel“-jének, amely 1792-ben jelent meg első ízben, egy igen késői, 1853-ból való fordítása után *Olivet* „Pensées de Cicerón“-jának egy problematikus fordítását találjuk. Az először 1744-ben megjelent s rendkívül népszerű, számos kiadást megért ifjúsági műnek 1809. évi kiadása megtalálható *Kossuth Lajos* könyvtárában is. A két szöveg egybevetése és a kézírás tüzetesebb elemzése dönthetné el, hogy vajjon ez Kossuth fordításának tekinthető-e? *Sófalvi József* Kolozsvárott 1777-ben megjelent művének Leydenben készített kézírata, az „Oeconomia Vitae Humanae“, első nyoma a hindu filozófia ismeretének és ha-

tásának Magyarországon; ez oly „Bölcs Régulákat“ tartalmaz, amelyek „egy régi Bramina vagy Indiai Filozófus által irattak“. *Tatai János*-nak a XVII—XVIII. század fordulójáról származó jegyzőkönyve többek közt egy filozófiai kuriózumot is tartalmaz s alighanem szerzője kiletét is eldönti. Ez egy versbeszedett erkölcsi tanítás „Brevis Ethica“ címen. Szövegét más kéziratból *Koncz József* adta ki a Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő 1883. évi kötetében (379. l.) s *Kaposi Sámuel* sárospataki gyulafehérvári tanár művének tartja. A mi kéziratunkban ellenben ezt olvassuk: „Auctore Greg Tholnai Rasoris“. A két szöveg csekély eltérést mutat. Jegyzékünkben található a versnek egy másik leirata is „A közönséges Ethika summája“ címen, mégpedig az 1840-es évekből, abban a „Szabadelmiebeli Gondolatok“ című diárumban, amelyről már szólottunk. Hosszú élete volt e kis tankölteménynek.

A filozófiatörténelmi művek sorában először megint *Ertsei Dániel* nevével találkozunk. Ez is iskolai jegyzet. „Philosophia Historiája“ címen 1825-ben megjelent könyvének 1812. évi változata. Van egy 1780-ból származó filozófiatörténelem is. A kézirat a 231. l. alapján *Nagy Imrét*, de nem bizonyos, hogy a szerző valóban ő. Lehet az is, hogy fordítás. Fordított mű a *Molnár Sándoré*, hozzá műszótár. Fordításnak látszik *Pálóczi Horváth Ádám* kuriózus kézírata is. Eredetije azonban még felderítetlen. Itt van *Eötvös József* már közzétett „Bacon“-jának kézírata is, valamint *Bessenyei Györgynek Laczka János* által írt életrajza, amit *Ballagi Aladár* adott ki „A magyar kir. testőrség történeté“-ben (1782. 428 sk. ll.). Végül pedig annak a férfiúnak a kézírataival zárhatjuk beszámolóunkat, aki igyekezett a bevezetőül panasztól hiány pótlására, ha csekély eredménnyel is. *Ompolyi Mátyás Ernő* adatai ezek a XVI—XVIII. századi magyarországi filozófiai irodalom köréből.

Záradékol néhány szót a bibliográfiai leírás technikájáról. Kurzív betűkkel csak a neveket szedtettem. A címet úgy írtam le, ahogy a kéziratban áll, betűhíven. Magam csak akkor adtam címet, ha ilyen nem volt a kéziratban. Minden, ami nem magáról a kézitról olvasható le, hanem egyéb adatokból volt megállapítható, szögletes zárójelben áll. A Kézirat könyvtári jelzetét gondolatjel választja el a címtől, keletkezési helytől, évszámtól és a lapok számától. Ahol a felvett dolgozat csak része egy kéziratkötetnek, megadom a lelőhely lapszámát is; fol. (folio) vagy pp. (pagina) jelekkel. A jelzet után újabb gondolatjellel elválasztva a kéziratra vonatkozó adatok olvashatók, az esetleges megjelenés, fordításnál az eredeti, stb.

I.

Általános művek, alapfilozófia, metafizika. logika.

Alexandrosz Bazil jegyzései az új philosophusok ellen s' a' könyvek olvasásáról. [Pest.] 1792. 226 l. — 298. Quart. Hung. — Megjelent név

nélkül A könyvek' szabados olvasásáról két főtzikkely, Pest, 1792. c. mű „Jegyzései“-ként.

Brassay Sámuel: Logica. [*Bedőházy József* által a kolozsvári uni-tárius kollégiumban készített jegyzet. 1845.] 85 l. — 2694. Quart. Hung. fol. 167—209.

Cseh János: Hazafiui Elmélkedés és Intés a' Bölcselkedő Iffiakhoz. [XIX. sz. eleje.] 17 l. — 868. Quart. Hung.

Ertsei Dániel: Philosophia. [Debrecen.] 1812. 122 l. — 1810. Quart. Hung. fol. 1—56., 124—137. — *Bálint János* leírata E. iskolai előadásairól. E. Philosophia, Debrecen, 1813. és 1817. címen megjelent művének változata.

Gózonny Dániel: Lehet-e a Világ roppant Alkotmányának határa? Van-e Gondviselés? Eshetik-e avagy volt-e valaha csuda? [XIX. sz. eleje.] 14 l. — 12. Quart. Hung. fol. 14—20.

Helvetius: A' Természeti Rendszer (systema) Igaz Értelme. Claudius Hadrianus *Helvetius* Jánosnak hátra hagyott munkája. Cs. Keresztur, 1816. 128 l. — 20. Oct. Hung. 1—128 ll. — A Le vrai sens du système de la nature fordítása.

Homokay Pál: Megczáfolás. [XIX. sz. eleje.] 18 l. — 285. Oct. Hung. — *Dohovits C. Basilnak* a Tudományos Gyűjtemény 1829. IX. k. 63 sk. ll.-n megjelent Isten' létének megmutatására való törekedés c. tanulmánya kritikája.

Ismeretlen: Bévezető esméretek a Philosophiába. [XIX. sz. közepe.] 28 l. — 2626. Quart. Hung. fol. 57—72.

Ismeretlen: Az Embernek és a' Természeti Mindenségnek Élete az ujjabb Philosophia szerint. 1798. 22 l. — 11. Fol. Hung. fol. 2—13.

Ismeretlen: [Felelet a Tudományos Gyűjtemény 1818. VI. k.-ben feltett kérdésre a matézis és filozófia viszonyáról, és harminchárom filozófiai kérdés.] Kolozsvár, 1818. 14 l. — 894. Quart. Hung. fol. 1—2, 6—10.

Ismeretlen: A' Metafizika Lehetőségéről. lefordította *Marjay Albert*. [XIX. sz. eleje.] 14 l. — 1019. Quart. Hung. — Magyar filozófiai műszavak jegyzékével.

Ismeretlen: Systeme de la Nature. [Magyar szöveg ismeretlen fordítótól. XIX. sz. eleje.] 161 l. — 508. Oct. Hung. fol. 37—118.

Ismeretlen: A' Tiszta Értelem Kritikája. 1799. 180 l. — 1370. Quart. Hung.

Ismeretlen: Külömb külömbféle könyvekből szedegetett sokféle dolgoknak feljegyzése. [XVIII—XIX. sz. fordulója.] 430. l. — 464. Oct. Hung.

K. J.: Hogyan lehetne a φιλοσοφία szó helyébe tökéletesebb magyar remek kifejezést állítani? [XIX. sz. eleje.] 12. l. — 894. Quart. Hung. pp. 15—20.

Komjáthy Jenő: Filozófiai töredékek. [XIX. sz. vége.] 182. l. — 1594. Fol. Hung.

Koronghi Lippich Elek: A Világmindenségről apró feljegyzések. [Budapest, XX. sz. eleje.] 24 l. — 2380. Quart. Hung.

Lengyel József hajdani Debretzeni volt Professornak 1800 [az 52. f. szerint 1799-től] 801—802—803 esztendőben tartatott Letzkéi a Kant Filozófiája szerint a mint azt a boldogult értette. 244 l. [A vége csonka.] — 2695. Quart. Hung. Ismerteti Joó Tibor, Magyar Könyvszemle 1939.

Lucretius: Titus Lucrétius Cárusnak hat könyvei a' lények természetéről, magyarra fordítva *Szlemenics Pál* által. 1855. — 158. Oct. Hung.

Lucretius: Fordítások Titus Lucretius Carus Verseiből a' dolgok' természetéről. III. és IV-ik könyv. *Szlemenics Pál* által. 1855. 190 l. — 456. Oct. Hung. 1—85. ll.

Lucretius II-dik könyvét a' Philosophia detséretén így kezdi. Az eredetiből magyarra fordította T[oth] A[ntal]. [XIX. sz. közepe.] 4 l. — 1862. Quart. Hung.

[*Márton István*]: Fundamentum Philosophia. *Edelényi Sándoré*... 1813. 154. l. — 927. Oct. Hung.

Molnár Sándor, Fel-Apáthi: Bevezetés a Természetfelettlő Tudományba. Pest, 1827. 27 l. — 1009. Quart. Hung.

Nagy László, Peretsenyi: Szó-beszéd a' Tudományok állapottyaról és különös Nemeiről. Arad-vm., 1810. 46. l. — 1. Quart. Hung.

Pavlik János: Nevendékek Tudomány-Tára. Magyarra öltödöt s' meg szaporétodott Pavlik János által. [Nyitra-vm., XVIII—XIX. sz. fordulója.] 146 l. — 113. Fol. Hung.

'*Sombori József*: Egykét Gondolat a' Philosophiáról. [XIX. sz. eleje.] 16 l. — 12. Quart. Hung. fol. 2—9.

Tartzy Lajos: Philosophia, Vezérfonálul, közönséges Tanításaira *Hegél* György Wilhelm Fridrik nézlete szerint készített *Tartzy Lajos* a' Reformátusok Pápai Fő Iskolájában a' Philosophia k. r. Oktatója. leirta *Takáts Lajos* Első Esztendő Philosophus. Pápa, 1833—34. 78 l. — 519. Oct. Hung.

Virág Benedek [filozófiai jegyzetei. XVIII—XIX. sz. fordulója.] 36 l. — 165. Oct. Hung.

II.

Etika.

Arokháti István: Ertekezés a' Moralitásról. Szárazberek, 1822. 36 l. — 247. Oct. Hung.

Epictetos: A' Kegységéről való Tudomány a' Pictetus Ethicájának summás veleje szerént. 1784. 504. l. — 317. Quart. Hung.

Epictetusnak Az io erkölczről írot kezben hordozo kõniueczkie, Magyar niuelen Fordittatot *Thordai Janostol*. [XVII. sz.] 64 l. — 623. Oct. Hung.

Ismertetlen: A' Természeti hármas Törvénynek Második Része a' Természeti tettgyakorló törvényt előadó és Harmadik Része, vagy is a Természeti Gazdasági Törvény. 1828. 238 l. — 117. Fol. Hung.

Ismertetlen: A Cselekvő Bölcelet Vázlata. [Mindössze a mű egy lapja. XIX. sz. közepe.] — 2626. Quart. Hung. fol. 73—74.

Ismertetlen: [Csonka etikai írat. XIX. sz. közepe.] 48 l. — 2626. Quart. Hung. fol. 75—98.

Ismertetlen: Az Erköltsi Ph[ilosoph]iának Historiája. [XVIII. sz. vége.] 224 l. — 21. Oct. Hung.

Ismertetlen: Erkölcs- vagy Erénytan. 1848. 24 l. — 589. Oct. Hung.

Kiss István: Magyar Phylosophya. Rodostó, 1730. 97. l. — 122. Quart. Hung. — Ismerteti *Kornis Gyula* a Rákóczi-Emlékkönyvben, 1934.

Kovács Sámuel: A' Virtus és a' Tudomány öszvökötteséről. 1818. 14 l. — 12. Quart. Hung. fol. 35—41.

Kuckeyzen, Josef: A' Jó Erkölcsokről és a' Vétkekről Deák nyelven álló alphabetum az az A. B. C. Rendi szerént foglaltatott szavaknak Hystoriabeli Jeles és jó Erkolcset ki mutató Tárház, melyet egybe győjtet... P. Kuckeyzen Josef... Deák nyelvből magyar szóra fordéttat... E. I. I. Nagyszombat, 1777. 618. l. — 201. Fol. Hung.

Laskai Sámuel: Erköltsi Kátékésis, Melyet a' maga Gyermekei' számára készített Laskai Sámuel. 188 l. — 116. Quart. Hung. — Megjelent Kolozsvár, 1804.

Marmontel: Belisarius Jóságos Erkölcsnek Tüköre. Ford. *Kállay János*. [1768—80. között.] 316 l. — 2646. Quart. Hung. — Az eredeti „Belisaire“ 1766 ban jelent meg.

Nagy László, Peretsenyi: Szóllalkozás átallyában a' Betsületről. Siküllő, 1808. 120 l. — 124. Quart. Hung.

Sárvári Pál: Moralis Philosophia, melyben az erköltsi tselekedeteknek a' józan okosság szerént való Főregulája, vagy Principiuma ki keresődik és annak az Isten' létével, a' Lélek halhatatlanságával, és a' Vallással való szoros egybeköttesése előadatik. Debrecen, 1801. 172 l. — 495. Quart. Hung. — Megjelent Pest, 1802.

Sasku Károly: Bölcsességtudomány vagy is Mi módon teheti magát az emberi nemzet lehető legboldogabbá. Buda, 1841. 2. k. 282, 166 l. — 411. Oct. Hung. — Megjelent Buda, 1842.

Sipos József: Ertekezés a' Tselekedetekben lévő azon különbségnek fundamentomáról, mely azoknak jóságát vagy rosszását kimutathatja. [Szenté?] 1811. 22 l. Hozzá *Thaisz András* „Vélekedése“. 1818. 2 l. — 12. Quart. Hung. Fol 22—34.

Szabó József: Mit tesz Ideákban élni? 1824. 30 l. — 643. Quart. Hung.

Verebélyi: Rövid Aforismuskok a Philosophiára. 1801. 140 l. — 155. Oct. Hung.

III.

Esztétika.

Arany János: Széptani jegyzetek. [Nagykőrös, 1850 kör.] 74 l. — 2309. Quart. Hung. — *Egressy Akos* másolata. Kiadta *Pap Károly*, Arany János-Emlékkönyv II. k. Budapest, 1934.

Brassay Sámuel: Aestetika. [*Bedőházy József* által a kolozsvári unitárius kollégiumban 1845-ben írt jegyzetek.] 10 l. — 2694. Quart. Hung. fol. 221—225.

Buczy Emil: A' Lyrica Poesis' okai 's a' Lyricusok. 1828. 28 l. — 437. Oct. Hung. — Megjelent Felső-Magyarországi Minerva 1828.

Csiky Gergely: Drámai lélektan. [Pest, 1880 kör.] 28 l. — 2309. Quart. Hung. fol. 38—51. — *Egressy Akos* másolata.

György Endre: Széptani tanulmány a nevetségéről. 1868. 28 l. — 830. Oct. Hung.

Halász Dezső: Tanköltemény a költészetről. Pest, 1870. 53 l. — 1384. Quart. Hung.

Ismeretlen: Esthetica vagy is a Gyönyörködtetés érzése Tudománya. 1814. 40 l. — 4. Quart. Hung. fol. 36—55.

Ismeretlen: A' Gyönyörűség' vagy a' Gyönyörködtetés' Érzése' Réguláit tanító Tudomány az az Aesthetica. 1814. 14 l. — 4. Quart. Hung. fol. 56—62.

Ismeretlen: [Cím nélküli esztétikai bevezető irat, XIX. sz. leg-
eleje.] 36 l. — 4. Quart. Hung. fol. 63—78.

Jánosi Béla: Szépészeti és irodalomtörténeti értekezések. Különböző lapok és folyóiratokból kiírta Jánosi Béla. [XIX. sz. közepe.] 528 l. — 2670. Quart. Hung.

Kiss Sámuel: Egy pár Jegyzet a' Kritikáról. 1826. 16 l. — 180. Oct. Hung. — Megjelent Felső-Magyarországi Minerva, 1828.

Maddách Imre: A nőről, különösen aesthetikai szempontból. 1864. 64 l. — 713. Oct. Hung. — Megjelent Koszorú, 1864.

Maddách Imre: Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása. 1862. 38 l. — 712. Oct. Hung. — Megjelent Kiskaludgy Társaság Fv-lapjai. Új folyam I. k. Szépirodalmi Figyelő II. 1861—62.

Maddách Imre: Művészeti értekezés. 1842. 62 l. — 714. Oct. Hung.

Rakodczay Pál: A művészetek lényege és rangja. [XIX. sz. második fele.] 32 l. — 760. Oct. Hung.

Szász Károly: Izlés tan. (Aesthetica.) Marosvásárhely, 1853. 32 l. — 2625. Quart. Hung. — Iskolai előadások, *Mihalik Elek* leirata.

IV.

Kultúrfilozófia.

Asztalos Miklós: A korszerű nemzeti eszme. [Budapest], 1933. 126 l. — 1815. Fol. Hung. — Megjelent Budapest, 1933.

Balogh János: Vallyon van é szükségben hatalom máséhoz? Pest, [XIX. sz. eleje.] 8 l. — 861. Quart. Hung.

Balogh Pál: A' Régiek és Ujjak. [XIX. sz. eleje.] 14. l. — 880. Quart. Hung. — Megjelent Felső-Magyarországi Mincrva, 1826.

Balogh Pál: Az emberiség kimívelődése. [XIX. sz. eleje.] 18 l. — 880. Quart. Hung. fol. 8—17.

Bessenyei György: Beszéd az országnak Tárgyárul. [Pusztakovácsi, XIX. sz. legeleje.] 26 l. — 475. Quart. Hung.

Bessenyei György: A' Társaságnak Eredete és Országlása. Pusztakovácsi, 1802. 62 l. — 1451. Quart. Hung. fol. 36—67. — *Szerelmei Császár Mihály* másolata a sárospataki főiskolai könyvtárban levő eredetiről, 1826. Megjelent Sárospataki Füzetek, 1904.

Bessenyei György: Tariménés utazása. I—V. könyv. [Pusztakovácsi, 1804.] 2 k. Az egyes könyvek lapszámozva 12 + 48, 70, 6 + 137, 135, 208 l. — 1016. Quart. Hung. — Megjelent Budapest, 1930.

Bessenyei György: Tariménés utazása, V. könyv. [Pusztakovácsi, 1804.] 276 l. — Az első 15 l. hiányzik. — 498. Quart. Hung.

Brassay Sámuel: Észjog v. philosophiai jogtan. [*Bedőházy József* által a kolozsvári unitárius kollégiumban 1845-ben készített jegyzet.] 56 l. A vége csonka. — 2694. Quart. Hung. fol. 226—253.

Endrődy János: Tsak egy két szó [áthúzva: a' Haza Attyaihoz] Erköltsi megvesztegetetésünkről. Újbétse, 1802. 80 l. — 46. Oct. Hung. — Megjelent Pest, 1803.

Eötvös József báró: Gr. Széchenyi István emlékezete. 102 l. — 1496. Fol. Hung. — Akadémiai emlékezés, 1860.

Eötvös József báró: A francia forradalom okai. 100 l. — 1495. Fol. Hung. — Megjelent Budapesti Szemle 1857.

Eötvös József báró: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. 422. l. — 1521. Fol. Hung. — Megjelent Bécs és Pest, 1851 és 1854.

Eötvös József báró: [Allam-, társadalom-, történetbölcseleti töredékek. XIX. sz. közepe.] 180 l. — 1505. Fol. Hung.

Fűsűs János lsd. *Pataki János*.

Heineccius, J. Gottl.: Nemzetek Törvényének Rövid Fundamenta. Magyarra fordította... *Babotsay István*. Almosd, 1829. 152 l. — 665. Oct. Hung. — Az eredeti: Elementa iuris naturae et gentium. Halle, 1730.

Horváth Mihály: A tizenkilencedik század jelleme. [Pest, 1868.] 17 l. — 1348. Quart. Hung.

Ismeretlen: *Bekkária* a' Haláira Büntetésnek ellenzője meg tzá-foltatva közre bocsáttatik. Veszprém, 1795. 80 l. — 1141. Quart. Hung. — *Bekkária*: marchese Cesare Bonesano de *Beccaria*.

Ismeretlen: Az Ész- vagy Természeti jog rövid vázlata. 1847. 108 l. — 2626. Quart. Hung. fol. 1—54.

Ismeretlen: A jó Magyar Hazafi. [XIX. sz. legeleje.] 8 l. — 11. Fol. Hung. fol. 69—72.

Ismeretlen: Egy Ember barát: A' közönséges Emberi-Szeretet minden jó Vallásoknak Czimere és Fundamenta. [XIX. sz. eleje.] 24 l. — 12. Quart. Hung. fol. 46—57.

Ismeretlen: A' nemzetesedés káros vagy hasznossága felől az országló székre nézve. [XIX. sz. eleje.] 14 l. — 615. Fol. Hung.

Ismeretlen: Az Okosság és Religio szerint néhány futó gondolatok a' Patriotizmusról. Barátomhoz. Somogy-vm., 1817. 40 l. — 12. Quart. Hung. fol. 59—77.

Ismeretlen: *Pariades* térése. [XIX. sz. eleje.] 32 l. — 508. Oct. Hung. fol. 21—37.

Ismeretlen: Gróf *Széchenyi István* azon munkájának, melynek neve: Hitel, ki vonása, csekély észre-vételekkel. [Egykorú.] 8 l. — 751. Fol. Hung. fol. 19—22.

Ismeretlen: A' Természeti hármias Törvénynek Második Része. A' Természeti tettgyakorló törvényt előadó és Harmadik Része. vagy is A' Természeti Gazdasági Törvény. 1828. 238 l. — 117. Fol. Hung.

K. P.: Szabadelembeli gondolatok az emberi boldogságról's annak elérhetése módjáról. Első részét fordította, másikat maga készítette's töredék jegyzéseiből öszveszerkesztette maga és fiai számára egy magyar hazafi. 1841. 410 l. — 956. Oct. Hung.

Kállay Ferenc: A' Nemzeti Képviselőnek Tudománya. [Buda,] 1833. 316 l. — 1206. Quart. Hung.

Kardosondy András: Az Igazgatásnak a' Nemeirül. 1818. 14 l. — 11. Fol. Hung. fol. 62—68.

Kazinczy Ferenc: A' Montesquieu által irtt, és Kazinczy Ferenc által Magyarra fordítottatott Törvények *Lelke* nevű könyvre való Bèvezetés. 1793. 12 l. — 872. Fol. Hung. — K. sajátkezű kézírata, idegen kéztől származó címmel.

Kutsera: A Város eredetere és annak fő tzéjjára ügyelő értekezés. [XIX. sz. eleje.] 10 l. — 743. Quart. Hung.

Magda Pál [?]: Töredék darabok a' *Cicero* elveszett's megtalált munkájából: de republica. [XIX. sz. eleje.] 28 l. — 1944. Quart. Hung

Martini, C. Ant.: Fejedelmek és Polgárok Eredete melyet Deák Nyelvből Magyarra fordetott *Zarka Károl*. Első Rész. 1793. [Az elő-

szó kelte viszont 1803.] 4ú0 l. — 130. Quart. Hung. — *M. Positiones de iure civitatis...* Vindobonae, 1773. c. műve fordítása.

Paine, Thomas: Vizsgálódás a' Mesés és Igaz Vallásról. [XIX. sz. eleje.] 10 l. — 508. Oct. Hung. pp. 17—21. — A The age of reason, 1794. kivonata.

Pataki Fésűs János: Királyoknak Tüköre Mellyben ábrázattok szépen ragyog és tündöklök mellyet irt Pataki János Ungvári Prédikátor Anno 1626 Idibus Octobris. Nunc denuo descriptus per aliquos Clasitas... in... Collegio Claudipolitano Unitariorum Anno 1780. 314 l. — 324. Quart. Hung. — Megjelent Bártfán. 1626.

Pauler Tivadar: Természetjog vagy Általános tanítása a Jog bölcseletnek ... előadása után kivonatban írták ifj. *Eisel Sándor* és *Szeyfert Ede*. Második könyv. Nyilvánjog. [Pest], 1849—50. 82 l. — 1818. Quart. Hung.

Petravich Ignác: Ertekezés az igaz és józan országos Szabadságról és az Országlások' lehetséges Nemeiről. Pest, 1806. 334 l. — 9. Quart. Hung.

Reviczky József: A Köz Jó vagy is Haza Boldogítása Tudományának Nevezetesebb állításai. [Pest, XIX. sz. eleje.] 322 l. — 81. Quart. Hung.

Reviczky József: A' Haza Boldogítása. [Pest], 1808. 256 l. — 1209. Quart. Hung.

Szemere Pál: Segéd-Felelet... következő kérdésre: „Miképpen lehetne a' Magyar helyes írást az egymással ellenkező szokások és önkényes vélemények helyett filozófiai Principiumokra építeni?“ [XIX. sz. eleje.] 42 l. — 31. Quart. Hung.

Szigethi Gyula Mihály: Az Isten lételének bizonyítási... Székely-Udvarhely, 1823—26. 21 l. — 298. Oct. Hung.

Szikszai György: A' Természeti és Keresztyén Vallás. Debrecen, 1799. 658 l. — 91. Oct. Hung. — Megjelent Pest, 1799.

Tóth József: A' Királyságról. A' Királyt jobbágyi tisztelet illeti és hűség. A' Nemességről. A' Szabadságról. Nagyszombat, 1825. 4 l. — 630. Quart. Hung. fol. 2—5.

Udvardy János: Competens Biró. Tisza Abád, 1835. 8 l. — 948. Quart. Hung. fol. 6—9.

Udvardy János: Hazafiúság. Tisza Abád, [1830-as évek.]. 20 l. — 948. Quart. Hung. fol. 10—19.

Vasvári Pál: A történet philosophiája. [Pest, 1845 kör.] 54 l. — 988. Fol. Hung. fol. 27—54.

Vasvári Pál: Életünk és a történet. Az emberiség földi czélja és a világszellem fejlődése. [Pest, 1845 kör.] 74 l. — 1126. Quart. Hung.

Zabka Márton felelete e' pályakérdésre: „Vagyunk-e a Magyar Nyelvnek oly jeles tulajdonai, a mellyek annak az Európai Nap-

nyugotti Nyelvek felett valami elsőséget adhatnának?" 1820. 10 l. — 792. Fol. Hung.

V.

Antropológia és lélektan.

Bessenyei György: Az ember. Pöcmában. Az Anglus Pópnak elméje szerint. 1803. 146 l. — 136. Quart. Hung. — U. a. tisztázat. 106 l. — 137. Quart. Hung. [Megjelent Budapest, 1912.]

Bezerédy Miklós: Az Ember világi Elrendeltetéséről. (Bestimmung.) Pest, [XIX. sz. eleje.] 33 l. — 306. Quart. Hung.

Brassay Sámuel: Psychologia folytatása. [Bedőházy József által a kolozsvári unitárius kollégiumban 1845-ben írt jegyzetek.] 22 l. — 2694. Quart. Hung. fol. 210—220.

Gall, Franz Josef: Doctor Gall Josef Koponya Tudományából ki szedegetett Nevezetességek mellyeket Maga kedvéért, de Mások Mulatására is összeírt és némely jegyzésekkel 's észrevetelekkel meg bővítve ki adott *Sárközy István*. Buda, 1839. 72 l. — 401. Oct. Hung. — Gall műve: Sur les fonctions du cerveau et sur celles de chacune de ses parties, 1822.

Hartmann Fülöp Károly: Az Embernek Szelleme, a' testi élethőzi viszonyaiban vagy is a' Gondolkodás Elettudományának Alapvonalai. A' második, a' szerző maga bővítette kiadat szerint magyarítá *Hoffner József*. [Pest, 1833.] 236 l. — 117. Quart. Hung. — Az eredeti címe: Der Geist des Menschen in seinen Verhältnissen zum physischen Leben oder Grundzüge zur einer Physiologie des Denkens, 1831.

Huszár József: A' Nemessebb Alkotmány avagy az Embernek esmérete. 1817. 14 l. — 11. Fol. Hung. fol. 14—20.

Ismeretlen: Az Ember' fő tzeljáról. [XVIII. sz. vége.] 18 l. — 1161. Quart. Hung.

Ismeretlen: Az Embernek és a' Természeti Mindenségnek Élete az ujjabb Philosophia Szerint. 1798. 22 l. — 11. Fol. Hung. fol. 2—13.

Ismeretlen: Tapasztalási lélektudomány. Pápa, 1802. 72 l. — 118. Quart. Hung.

Kis János: Aphorismusok az olvasásról és az emlékezetről. Sopron, 1817. 4 l. — 928. Quart. Hung. fol. 8—9.

Ludvig Sámuel: Mit és hogyan írhatna egy érzékeny s' nagy eszű Költő az emberi lélekről? *Herder* után. 1830. 6 l. — 853. Quart. Hung. fol. 2—4.

Nagy László: Az ember fejlődése. [XIX. sz. vége.] 20 l. — 1563. Fol. Hung.

Tóth József: A' Barátságról. A' Nevetésről. Nagyszombat, 1825. 3 l. — 630. Quart. Hung. 6—7., 11. ll.

VI.

Életbölcselet.

Bessenyei György: A Bihari Remete vagy a Világ így Megyen. [Pusztakovácsi,] 1804. 366 l. — 150. Quart. Hung. — Megjelent Budapest, 1894.

Bessenyei György: A bihari Remetet vagy a Világ így megyen. Pusztakovácsi, 1804. [Hozzá B. levele *Szombathy János*hoz, 1806.] 66 l. — 1451. Quart. Hung. fol. 1—33. *Szeremlei Császár Mihály* másolata a sárospataki eredetiről, 1826.

Bessenyei György: A' Bihari Remete vagy A' Világ így megyen. II. könyv. [Pusztakovácsi.] 1804. Le irattatott S[áros] Patak. 1815. Febr. és Márt. P. J. által. 156 l. — 1002. Oct. Hung.

Bessenyei György: A természet világa vagy a józan okosság. Erkölti poemában. Első kötés. 1794. 78 l. — 151. Quart. Hung. Megjelent Budapest, 1898.

Bessenyei György: A természet világa vagy a józan okosság. 1800—1801. 600 l. — 149. Quart. Hung.

Cicero: Az Üdös Kátó vagy M. T. Cicerónak Beszélgetése az Öregségről. Magyarázta *Virág Benedek*. 1803. 98 l. — 128. Quart. Hung. [Megjelent Pest, 1803.]

Cicero: Az Öregségről és Barátságról Irott munkáinak Magyarra tett Fordítása *Tóth Antal* által. Zalaegerszeg, 1855, 1857. 116 l. — 1857. Quart. Hung.

Ötörös József br.: Axiomák. [XIX. sz. közepe.] 52 l. — 1298. Quart. Hung.

Ötörös József br.: Gondolatok. [XIX. sz. közepe.] 682 l. — 2207. Quart. Hung.

Fessler Ignác: Márk Aurel. Fessler után fordította *Vizér János*. Bölcse, 1853. 4 k. 366, 563, 590, 586 l. — 1017. Quart. Hung. Az eredeti: Marc Aurel, 1791. 3. verbess. Aufl. 1799.

Gáspár László: Mi a józan ész? Pest, 1839. 77 l. — 912. Quart. Hung.

Halubka Pál: Az Élet' Böltessége. Az Élet' Játéka. 1823. 8 l. — 919. Quart. Hung. fol. 3—6. [Megjelent Tudományos Gyűjtemény, 1824. III.]

Ismeretlen: Fölíre Írások vagy is Versekbe foglalt Erkölti és Polgári Igazságok úgy egyéb féle Elmélkedések, melyeket ki adott *Szluha Adám* Szegeden 1813-ik esztendőben. 1817. 8 l. — 751. Fol. Hung. pp. 5—8. — Az ily címen megjelent mű ismertetése.

Ismeretlen: A' Hét Görög Böltsek Tanátsai. [1800 kör.] 4 l. — 80. Oct. Hung. fol. 35—6.

K. P. Szabadalmeli gondolatok az emberi boldogságról 'annak elérhetése módjáról. Első részét fordította, másodikát maga készítette 's töredék jegyzéseiből öszveszerkesztette maga és fiai számára egy magyar hazafi. 1841. 410 l. — 956. Oct. Hung.

Kiss István: Magyar Philosophya. Rodostó, 1730. 97 l. — 122. Quart. Hung. — Ismerteti Kornis Gyula a Rákóczi-Emlékkönyvben, 1934.

Kis János [?]: Akármelly Dicsőség is keskeny Határok közé vagyron szorétva. 1817. 8 l. — 894. Quart. Hung. fol. 11—14.

Korödi László: Definitiók. Deés, [1816 kör.] 3 l. — 20. Oct. Hung. 129—131 ll.

Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz. 52 l. — 2396. Quart. Hung. — Az Athenaeumban 1837-ben megjelent mű egykorú, ismeretlentől származott másolata.

Memmius Gemellus, C.: Memmiusnak Ciceróhoz Botsájtott Levelei. Fordetotta Verébóí Szluha Ignázt. [XIX. sz. legeleje.] 44 l. — 27. Fol. Hung.

Mészáros Ignác: Ifjúságnak szóló Öregek Tanítása melyet a Világ tsinyaiban megokult és öregedett egy Atya élete végső órái előtt öregebbik Fiának Testamentumul hagyta. 1797. 236 l. — 116. Fol. Hung.

Olivet János: Cicero leghasznosabb gondolatai. Az ifjúság számára. [XIX. sz. eleje.] 100. l. — 745. Quart. Hung. [Az eredeti: Pensées de Cicéron pour servir à l'éducation de la Jeunesse, par M. l'abbé d'Olivet, először Paris, 1744. Az 1809. évi kiadás megvan Kosuth Lajos könyvtárában, esetleg feltehető, hogy a fordítás a K.-é.]

Paulik János: Világi Írók Irmányiból válogatódót Történetek s' józan Oktatások. Magyarra öltődtek. P. J.... által. Nyitra-vm. [XVIII—XIX. sz. fordulója.] 184 l. — 115. Fol. Hung.

Pavlik János: Betsletesek Koránya egy Toldalékkal. Magyarba öltödöt P. J.... által. Nyitra-vm. [XVIII—XIX. sz. fordulója.] 156 l. 114. Fol. Hung.

Petrarca: Nagy emlékezetü Petrarca Ferencznek a' jó és gonosz Szerencsének Orvoslásáról írott Két Könyvecskéje... Magyará fordítatott László Pál... által. 355 l. — 22. Oct. Hung. — A Kassán, 1720. megjelent kiadás XIX. sz. eleji hanyag másolat.

Sasku Károly: Alkalmazott bölcsészet. [Pest, XIX. sz. közepe.] 54 l. — 1568. Quart. Hung.

Sófalvi József: Oeconomia Vitae Humanae. Az az Az Életet Igazgató Bölts Régulák. Mellyek egy régi Bramina vagy Indiai Filozofus által irattak és... Magyarra fordittattak S. J. által. Leyden, 1776. 108 l. — 23. Oct. Hung. — Megjelent Kolozsvár, 1777.

Ponori Theureux József: [Aforizmak. XIX. sz. közepe.] 144 l. — 2656. Quart. Hung. fol. 1—72.

Tolnai Borbély Gergely: Brevis Ethica. Auctore Greg. Tholnai Rasoris. [XVII. sz.] 2 l. — 612. Oct. Hung. fol. 2. — Verses magyarul nyelvé mü másolata *Tatai Jánostól* a XVIII. sz. legelejéről. Kiadta *Kaposi Sámuel* verseként más kéziratból *Koncz József*, Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő, 1883. 379. l.

[*Tolnai Borbély Gergely*]: A' közönséges Ethika summája. [XVII. sz.] 2 l. — 956. Oct. Hung. fol. 36—37. — Az előbbi mü változata, 1841. évi másolat.

Zarka Mihály: Zarka a' barátságról. 158 l. — 129. Quart. Hung. — Megjelent Pest, 1807.

VII.

Filozófiatörténelem.

Ötvs József br.: Bacon. Budapest, 1862. 12 l. — 1498. Fol. Hung. — Megjelent Összes munkái 1901—3. XII. k.

Ertsei Dániel: Philosophia Historiája. [Debrecen,] 1812. 64 l. — 1810. Quart. Hung. fol. 58—89. — *Bálint János* leirata E. iskolai előadásairól 1812-ben. E.-nek Philosophia' Historiája c. 1825-ben megjelent művének változata.

Ismeretlen: [Filozófiatörténelem. Buda, 1780 kör.] 86 l. — 486. Oct. Lat. — A kézirat 1—12 ll. hiányoznak. A 231. l. alapján *Nagy Imre* kézírata.

Korongi Lippich Elek: Morzsák a Bölcsesség asztaláról. [Budapest,] 1919. 24 l. — 848. Oct. Hung.

Laczka János: Bessenyei György élete. [XIX. sz. eleje.] 6 l. — 702. Fol. Hung. — Kiadta Ballagi Aladár: A magyar kir. testőrség története. Pest, 1872. 428. sk. ll.

Mátray Ernő, Ompolyi: A Bölcsészet Magyarországon a 16—18. században. [XIX. sz. vége.] 2 k. 9, 10 l. — 1192. Fol. Hung. I—II.

Mátray Ernő, Ompolyi: Magyar bölcsészek a XVI—XVII. században. [XIX. sz. vége.] — 577. Oct. Hung.

Molnár Sándor, Fel-apáthy: A' Böltselkedés Tudományának Történet-írása, melyet fordított F. M. S. Ehhez járulnak A' Böltselkedésben elő-forduló Mesterszavak. Pest, 1826. 52 l. — 1013. Quart. Hung.

[*Pálóczi Horváth Adám*]: A' Bölcsesség nagy Mestereinek A' Szent Rend kezdetétől fogva a XII-dik Századig Biographiája Úgy a mint azokat rendel elő számlálja *Hirám* a' maga idejéig és Hiramón túl folytatja *Aquinoi Tamás* a' maga életéig. [1812.] 344 l. — 1259. Quart. Hung.

Somogyi Sándor: A' hét görög Böltsek. Pest, 1831. 16 l. — 765
Quart. Hung.

Szedes Fábán: Bessenyei György élete. 3 l. — 1451. Quart. Hung.
fol. 67—68. — *Szeremlei Császár Mihály* másolata a Közhasznú Esme-
retek Tára II. k.-ben megjelent eredetiről *Joó Tibor*.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

**Philosophische Handschriften in ungarischer Sprache aus der
Sammlung der Széchényi Landesbibliothek.**

Ein Gesamtwerk über die Geschichte der Philosophie in Ungarn ist die ungarische Wissenschaft seit langer Zeit schuldig. Seit dem nahezu hundert Jahre alten Buche János Erdélyi's besitzen wir keine zusammenfassende Darstellung. Wie könnte es auch eine solche geben, wo ja selbst die Einzeluntersuchungen, die notwendigerweise der Synthese vorangehen müssen, fehlen oder nur spärlich vorhanden sind? In noch grösserem Masse empfinden wir das Abgehen eines einfachen bibliographischen Verzeichnisses über die philosophische Literatur Ungarns, das wenigstens eine äusserliche Übersicht unserer Wissenschaft gewähren könnte. Und doch überzeugt uns ein einziger Blick, den wir bei dem Scheine einiger bahnbrechender Werke in die Schatten vergangener Jahrhunderte werfen, dass wir zwar bis in die letzte Zeit keinen grossen, selbständigen, systemschöpfenden Denker gehabt haben, dass aber die Philosophie unserem Lande trotzdem nie fremd war, aus ihrem allgemeinen europäischen Stromkreis blieb der ungarische Geist nie ausgeschaltet. Man könnte nicht einmal behaupten, es wäre dieser Geist stets verspätet den allgemeinen Strömungen gefolgt, im Gegenteil finden wir die ungarischen Denker oft unter den ersten, die die Bedeutung neuer Entdeckungen erkannt haben, ja es gab Fälle, wo sie sich selbst im Auslande als Bahnbrecher von solchen bekannt gemacht haben. So wird der alte Aberglaube zuschanden, wonach die philosophische Einstellung der ungarischen Denkungsart fremd sein sollte. Und dies bedeutet nicht allein, dass es immer Männer in Ungarn gab, die ihre Forscherblicke auf die grossen theoretischen Fragen des Daseins gerichtet hatten, anstatt sich nur um praktische Probleme des Lebens zu kümmern, wie es dem Aberglauben nach einem wirklichen Ungarn angemessen ist, sondern dass das Interesse für die Philosophie in weitesten Kreisen der gebildeten Gesellschaft lebendig war, dass es sogar Perioden gab, die die Philosophie sozusagen in die Mode brachten.

Die Bedeutung des vorliegenden Verzeichnisses liegt hauptsächlich darin, dass sie über Umfang und Richtung der philosophischen Meinungsströmungen in Ungarn Aufklärung gibt. Es steht ausser Zweifel, dass die Handschriften, die wir im Folgenden bekannt geben, keine unbekannte Grösse unter den ungarischen Philosophen zum Vorschein bringen. Der grössere Teil des Stoffes klärt uns bloss darüber auf, welche philosophische Fragen die ungarische öffentliche Meinung beschäftigten und wie weit dieses Interesse ging. Und er lässt zugleich erkennen, was für Leute die Verfasser, diese Dilettanten im edelsten Sinne des Wortes, waren. Heutzutage spiegelt sich die öffentliche Meinung in der Tagespresse und in der populären Literatur. Über die Zeiten, von denen ähnliche Quellen kein Zeugnis geben, gewähren die Handschriften Aufschluss, die nie zur Ausgabe gelangten und meistens auch nicht dazu bestimmt waren. Wenn

wir solch einen dicken Sammelband etwa vom Anfange des vergangenen Jahrhunderts zur Hand nehmen, worin jemand Jahre oder Jahrzehnte hindurch Stellen aus seinen Lektüren, Übersetzungsversuche aus fremdsprachigen Werken, vielleicht sogar eigene Gedanken eingetragen hatte, so verraten diese an und für sich nichts Neues enthaltenden Blätter alles über den Geist des Verfassers, — eines Edelmannes auf seinem alten Land-sitze, eines Seelsorges oder Lehrers in seinem kleinstädtischen Heim, — was dieser Mann las, worüber er grübelte, die Gedanken, denen er die stillen Nächte hindurch nachhing. Und wir erstaunen über die Breite und die Tiefe dieser wahrhaftigen inneren Kultur. Der Herausgeber vorliegender Sammlung wurde des öfteren beschämt des Unterschiedes gewahr, der dieselben gesellschaftlichen Schichten heute von denjenigen der Vergangenheit trennt. Aus diesen verborgen gebliebenen Handschriften erhalten wir Klarheit darüber, wie die grosse ungarische Renaissance in der ersten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts aufblühen konnte. Die Erklärung dafür liegt eben in diesem tiefwurzelnden gesellschaftlichen Unterbau.

Das vorliegende Verzeichnis enthält aus der grössten Sammlung des Landes bloss die Handschriften in ungarischer Sprache. Es gibt aber auch lateinisch geschriebene Handschriften in der Fülle und sogar eine Anzahl solcher in deutscher Sprache. Es wäre eine lockende Aufgabe, auch diese in einem besonderen Verzeichnis zusammenzustellen. Ihre Bedeutung könnte indessen nicht mit der der Handschriften in ungarischer Sprache verglichen werden. Nicht nur und auch nicht in erster Linie vom gefühlsmässigen Standpunkte des sprachlichen Nationalismus aus. Sondern deswegen, weil die lateinischen Handschriften zum Grossteil Schulaufsätze, Inauguraldissertationen, von Studienreisen im Auslande mitgebrachten Schriftstücke sind und infolgedessen zwar ein lebhaftes Licht über die Quellen streuen, woraus die Verfasser ihre Bildung schöpften, aber die Urwüchsigkeit und den inneren Antrieb, die das Material in ungarischer Sprache so charakteristisch und bedeutungsvoll erscheinen lässt, entbehren. Sie liefern Daten zur Geschichte des Unterrichtswesens vielmehr, als zur Geschichte der Philosophie, wenn sie auch — es sei wiederholt betont — in dieser Hinsicht von grosser Wichtigkeit sind. Es wäre natürlich wünschenswert, wenn auch andere Bibliotheken der Hauptstadt sowohl wie die verschiedenen Handschriftensammlungen in der Provinz ihr philosophisches Material in ähnlicher Weise bekanntgeben würden. Verfasser hat übrigens ähnliche Verzeichnisse über die pädagogischen und unterrichtsgeschichtlichen Handschriften der Széchényi Landesbibliothek zusammengestellt; hoffentlich können auch diese bald im Druck erscheinen.

Zur äusserlichen charakterisierung des hier veröffentlichten Materials soll Folgendes gesagt werden. Der Grossteil der Handschriften entstand in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Eine grosse Zahl stammt aus dem ausgehenden 18. Jahrhundert, insgesamt 2 Handschriften vom An-

fange des 20. und eine aus dem 17. Jahrhundert. Geringer an der Zahl sind die Handschriften solcher Werke, die auch im Druck erschienen sind; in der Form von Korrekturen und Streichungen geben sie meistens Aufschluss über das Entstehen des endgültigen Textes. Es gibt auch einige Textvarianten und zwar von bedeutenden Verfassern. Der überwiegende Teil der Handschriften wurde aber nie herausgegeben, einige sind besonders im Hinblick auf den Verfasser überaus wertvoll. Die Übersetzungen sind den Originalarbeiten gegenüber in der Minderheit. Die insgesamt 160 Titel stellen beinahe ebensoviele Handschriften dar; es wurden jedoch einige Titel wiederholt angeführt, wo sie dem Inhalte nach in mehreren Gruppen erwähnt werden mussten. Dem Gegenstande nach zerfallen die Handschriften in folgende Gruppen: 28 Werke allgemeinen, einleitenden Inhaltes über die Grundfragen der Philosophie, der Metaphysik und der Logik, — die meisten Handschriften behandeln alle diese Fragen einheitlich, darum mussten sie in einer einzigen Gruppe zusammengefasst werden, — 19 ethische, 16 ästhetische, 48 kulturphilosophische (Religionsphilosophie, Gesellschaftsphilosophie, Rechtsphilosophie, Staatsphilosophie, Sprachphilosophie), 13 antropologische und psychologische Werke, 31 Arbeiten über Lebensphilosophie und 11 über die Geschichte der Philosophie. Es geht aus dieser Einteilung hervor, dass vor allem kulturphilosophische Probleme die Verfasser beschäftigten und zwar in erster Reihe die Fragen der Gesellschaft, des Staates, der Nation. Dies waren die Hauptprobleme der Menschheit am Beginn des vergangenen Jahrhunderts, ebenso wie heute. Der zweite Hauptgegenstand, dem sich das Interesse zuwendet, ist natürlich die Lebensweisheit. Die grosse Anzahl der Werke in der ersten Gruppe wird durch den grossen Umfang des Problemkreises erklärt, der darin zusammengefasst wurde. Ethik, Ästhetik und Psychologie — mit Einbeziehung der philosophischen Anthropologie — sind der Zahl nach gleichmässig vertreten. An letzter Stelle folgt die Geschichte der Philosophie.

T. v. Joó.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. **Horváth Ignác:** A Magyar Nemzeti Múzeum
ősnymtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
- II. **Dr. Áldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904. **Ára 12 pengő**
II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő
III—VI. kötet. Sajtó alá rendezte dr. Czobor
Alfréd, kiadta dr. Áldásy József. (Kapható
könyvkereskedésekben.)
- III. **Dr. Gulyás Pál:** A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
- IV. **Dr. Gulyás Pál:** Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárá-
ban. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
- V. **Kereszty István:** Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. **Ára 3 pengő.**
- VI. **Isoz Kálmán:** Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1912—1924.
I. 1—3. füzet. **Ára 9 pengő.**
- VII. **Akantisz Viktor:** A Todoroszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. **Ára 6 pengő**
- VIII. **Dr. Bártfai Szabó László:** Gróf Széchenyi István
könyvtára. Budapest, 1923. **Ára 4 pengő.**
- IX. **Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária:** Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. **Ára 5 pengő**
- X. **Végh Gyula:** Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő
- XI. **Végh Gyula:** Régi magyar könyvkötések rajzai
az Országos Széchenyi Könyvtárban. Budapest,
1936. **Ára 4 pengő**